

Український Інститут політики
Ukrainian Institute of Politics
Украинский Институт политики

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

**ЩО РОБИТИ З АР КРИМ:
7 МОДЕЛЕЙ ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО УКРАЇНИ ТА СВІТУ
(ПРАВОВОЕ РІШЕННЯ, МІЖНАРОДНИЙ АРБИТРАЖ, РОЗДІЛ ПОВНОМОГ,
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ВІДНОВЛЕННЯ, ПРАВА ЛЮДИНИ)**

**Україна, м. Київ,
Український Інститут Політики
2023**

Анотація

Питання територіальної цілісності та суверенітету є «червоними лініями» для будь-якої держави та державного лідера у світі. Навіть їхнє обговорення часто можна кваліфікувати як тяжкий кримінальний злочин. Тому ми наголошуємо, що у цьому дослідженні ми жодною мірою не ставимо під сумнів міжнародно-правовий статус півострова Крим як міжнародної визнаної частини території України. У той же час, з метою фундаментального зміцнення української переговорної позиції та пошуку механізмів та моделей дипломатичного врегулювання, зближення статусів регіону de jure та de facto, ми спробували подивитися на історичні та міжнародні приклади політичного вирішення територіальних суперечок, що, сподіваємось, може сприяти встановленню стабільного миру для України та для світу.

У будь-якому випадку, це текст – НЕ рекомендація, а спроба подивитися на проблемне питання ширше – у науковому, історичному та міжнародно-правовому ключі у пошуку ідей рішень, які могли б привести до миру, заснованого на демократичному правопорядку та міжнародному праві.

Вступ.

Російська Федерація анексувала український півострів Крим у 2014 році. Так 18 березня президент РФ Володимир Путін підписав із представниками Криму та Севастополя «договір» про включення цих територій до складу Росії. Як обґрунтування такого кроку Кремль називав кілька причин. А саме захистити жителів Криму від «українізації» з боку Києва, захист російськомовного населення Криму від українських «націоналістів».

Для юридичного оформлення анексії території, з погляду російського права, використали механізм т.зв. «референдуму», який було в односторонньому порядку проведено РФ 16 березня 2014 року, на якому “більшість” кримчан нібито “проголосувала” за приєднання до РФ. Результати цього "референдуму" залишаються невизнаними практично всіма державами світу. Анексовані Крим та Севастополь були включені до переліку суб'єктів Росії у новій редакції Конституції РФ. А м. Севастополь став третім після Москви та Петербурга містом федерального значення. Після цього нинішнє керівництво РФ вважають питання Криму для себе закритим.

“Референдуму” у Криму передували масштабні протести у Києві проти відмови Президента України В. Януковича від підписання Угоди про Асоціацію з ЄС; усунення В. Януковича від влади; проросійські протести у Криму; захоплення та роззброєння підрозділів Збройних Сил України в Криму Збройними силами РФ та парамілітарними утвореннями.

У свою чергу Україна та світова спільнота – США, Великобританія, Німеччина, Франція та більшість країн світу – називає дії РФ у Криму анексією, проведення т.зв. «референдуму» - незаконним і таким, що суперечить міжнародному праву та Конституції України, а його підсумки - недійсними. При цьому Україна фактично втратила контроль над півостровом, але продовжує вважати Крим своїм і прагне

повернути втрачені території різними способами. В Україні на законодавчому рівні Крим визнано тимчасово окупованою територією.

Україна двічі зверталася до Європейського суду зі скаргами на Росію, що анексувала Кримський півострів: 13 березня 2014-го і 26 серпня 2015 року. У червні 2018 року ці дві скарги було об'єднано в одну. 14 січня 2021 року Європейський суд з прав людини визнав частково прийнятною скаргу про систематичні порушення прав людини в Криму, подану Україною проти Росії. Із сімнадцяти пунктів звинувачень суд погодився з чотирнадцятьма і оголосив про готовність розглянути справу по суті.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) визнав, що Крим перебуває у фактичній російській юрисдикції з 27 лютого 2014 року – дня, коли російські війська з'явилися біля Верховної ради Автономної Республіки Крим (АРК). Де-факто суд визнав, що ще за три тижні до так званого "референдуму" РФ розпочала процес відторгнення півострова, що належить Україні. А це означає, що жодного "мирного волевиявлення" мешканців півострова не було. ЄСПЛ розвіяв цей міф Кремля, який був важливим аргументом Путіна під час обґрунтування анексії Криму.

У 2021 році Україна заснувала міжнародний дипломатичний формат "Кримська платформа". Його мета - посилити тиск на РФ, подолати наслідки анексії Криму, запобігти порушенням прав людини на півострові та отримати допомогу для його деокупації.

Після початку повномасштабної війни РФ проти України 24 лютого 2022 р. та під окупацією опинилися вже нові території України. А Крим почав виконувати роль хаба для постачання та переміщення російської армії. Під час українсько-російських переговорів у березні 2022 р. Україна пропонувала розглянути статус Криму дипломатичним шляхом протягом наступних 15 років, на що від РФ не надійшло реакції, а сам переговорний процес був поставлений на паузу. З початку 2023 року в Україні дедалі частіше говорять про військову деокупацію Криму.

Віце-прем'єр – міністр з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України І. Верещук повідомила, що Україна розпочинає підготовку кадрового резерву, який буде задіяний у Криму після його деокупації. Вже відомо, що до резерву увійдуть ветерани російсько-української війни та представники кримськотатарського народу. Також у кадровий резерв увійдуть люди, які виїхали із Криму після 2014 року. За оцінками уряду, це понад 50 тисяч людей. Серед них є і судді, і лікарі, і вчителі. Як повідомляють в уряді України, не всі жителі Криму нестимуть відповідальність за колабораціонізм після деокупації півострова українськими військовими. Кримінальна відповідальність чекає на тих, хто пішов на співпрацю з російською владою, сприяв окупації. Це стосується й тих, хто займається депортацією українських громадян із окупованих територій України.

Підготувати кадровий резерв та відтворити законні органи влади у деокупованому Криму мають українські урядові інститути. Для виконання цього завдання необхідно зрозуміти скільки потрібно людей, щоб заробили всі кримські міністерства та відомства, судова та правоохоронна системи. До деокупації треба

визначити перелік пріоритетних посад чи функцій, які заздалегідь мають бути забезпечені кадровим резервом.

Основні умови, принципи та питання для розгляду.

У цьому дослідженні ми виходимо з принципу, що будь-яка модель повернення Криму в міжнародне та українське правове поле краща за нинішній нелегальний та неправовий статус Криму у складі РФ з точки зору забезпечення прав і свобод людини на півострові та геополітичної стабільності в регіоні.

Також однією з найважливіших проблем щодо Криму є сама відсутність широкого обговорення (діалогу) конструктивних шляхів урегулювання статусу Криму відповідно до міжнародного права та принципів територіальної цілісності та суверенітету держав.

Крім того, якщо деокупація Криму військовим шляхом все ж таки відбудеться, на звільнених територіях українське керівництво насамперед зіткнеться з питанням відновлення довіри кримського населення, серед якого РФ роками «вирощувала» неприязнь до України. Адже основний сегмент лояльного Україні населення вже покинув півострів і, найімовірніше, після деокупації значна частина його в Крим одразу не повернеться.

При цьому варто брати до уваги, що будь-яка практична модель розвитку подій щодо Криму також має враховувати всі аспекти інтересів та протистоянь між РФ та Україною, РФ – Європою, РФ – США та США – КНР.

Також під час обговорення питання Криму варто врахувати такі принципи та фактори:

- міжнародний правовий статус АР Крим як українських територій, що контрастує на практиці з відсутністю фактичного з боку України та тривалою нездатністю українською державою реалізовувати свою владу на півострові;
- фактичний контроль Криму Російською Федерацією та включення його до Конституції РФ;
- геополітичне та геоекономічне становище АР Крим як регіональної точки перетину інтересів глобальних сил;
- стрімка мілітаризація регіону Чорного моря;
- стан української власності на території АР Крим, використання природних ресурсів півострова та російські інвестиції після 2014 року;
- дотаційний характер півострова та відсутність можливості самостійного економічного розвитку;
- базування ЧФ ВМС РФ на території Криму та моделі його врегулювання у минулому та майбутньому;
- конституційні моделі правового статусу півострова після відновлення державного суверенітету України – минуле та майбутнє;
- особливості місцевого самоврядування та моделі взаємини півострова та держави в цілому;

- відновлення роботи українських органів влади та підтримка роботи критичної інфраструктури;
- принципи та процедури формування органів місцевого самоврядування та місцевих органів влади;
- відновлення прав біженців та доля нових мігрантів;
- роль корінних народів Криму та питання кримсько-татарської культурної (національної) автономії.

Головна перешкода початку переговорів:

- з російського боку – питання Криму офіційно проголошується закритим. За Конституцією РФ Крим є частиною Російської Федерації.
- з українського боку – безумовне офіційне та громадське невизнання Україною «російського статусу» Криму та будь-якої (в тому числі й господарської) діяльності на півострові.

Деякі моделі

1. Винести питання за межі переговорів про врегулювання або перенести його на майбутнє.

Модель: винести за межі переговорів і заморозити (відкласти рішення) на 10-20 років (або на невизначений термін) так само, як свого часу зробили з темою «Естонії, Латвії, Литви» США та СРСР (що не заважало їм разом воювати проти нацизму або співпрацювати у критично необхідних галузях).

Умови, за яких можлива реалізація. Такий сценарій можливий за затяжної війни в Україні, коли жодна зі сторін не зможе здобути явну перемогу над противником.

Політико-історичні приклади:

Приєднання країн Балтії до СРСР. Приєднання країн Балтії до СРСР міжнародним співтовариством оцінюються переважно як окупація з наступною анексією. Вхід Латвії, Литви та Естонії до складу СРСР не було визнано США, Ватиканом та низкою інших країн. Визнавали його *de jure* Швеція, Іспанія, Нідерланди, Австралія, Індія, Іран, Нова Зеландія, Фінляндія; *de facto* — Великобританія та низка інших країн. У вигнанні продовжили діяльність деякі дипломатичні представництва довоєнних балтійських держав, після Другої світової війни було створено уряд Естонії в еміграції. Статус цих дипломатичних представництв був неоднозначним.

16 вересня 2008 року Сенат США одноголосно затвердив резолюцію, в якій заявлено про те, що Росія має визнати незаконність радянської окупації Латвії, Литви та Естонії. У 1960, 1994 та 2005 роках Рада Європи у своїх резолюціях характеризувала входження балтійських держав до складу СРСР як окупацію, насильницьку інкорпорацію (англ.) та анексію. У 1983 та 2005 роках Європейський

парламент засудив його, характеризувавши період входження цих держав до складу СРСР як радянську окупацію.

У червні 1939 року Естонія та Латвія уклали з Німеччиною договори про ненапад (з СРСР обидві країни уклали договори про ненапад ще 1932 року).

23 серпня 1939 року було підписано Договору про ненапад між Німеччиною та СРСР. Згідно із секретним додатковим протоколом до договору, Естонія, Латвія, Фінляндія та схід Польщі були включені до радянської сфери інтересів, Литва та захід Польщі — до сфери інтересів Німеччини. На момент підписання договору Клайпедський край Литви вже був окупований Німеччиною (березень 1939).

1 вересня 1939 року з початком Другої світової війни державам, які перебували в дипломатичних відносинах з СРСР (у тому числі балтійським), було вручено радянську ноту про те, що «у відносинах з ними СРСР проводитиме політику нейтралітету». Внаслідок фактичного поділу польської території між Німеччиною та СРСР радянські кордони пересунулися далеко на захід, і СРСР почав межувати з третьою балтійською державою — Литвою. Спочатку Німеччина мала намір перетворити Литву на свій протекторат. Частина правлячих кіл балтійських держав була готова продовжувати зближення з Німеччиною, тоді як багато інших були налаштовані антинімецько і розраховували на допомогу СРСР у збереженні балансу сил у регіоні та національної незалежності, тоді як ліві сили, що діяли в підпіллі, готові були підтримати приєднання до СРСР. Новообрані парламенти вже 21—22 липня проголосили створення Естонської РСР, Латвійської РСР та Литовської РСР і ухвалили Декларації про входження до СРСР. 3-6 серпня 1940 року, відповідно до рішень Верховної Ради СРСР, ці республіки були прийняті до складу Радянського Союзу. Після входження прибалтійських країн до складу СРСР тут пройшла советизація: почалися переважно вже завершені у країні соціалістичні перетворення економіки та репресії.

Естонський уряд пішов на переговори в Москві, в результаті яких 28 вересня було укладено Пакт про взаємодопомогу, який передбачає створення на території Естонії радянських військових баз та розміщення на них радянського контингенту чисельністю до 25 тисяч осіб. Цього ж дня було підписано німецько-радянський договір «Про дружбу та кордон». Згідно із секретним протоколом до нього, умови поділу сфер впливу були переглянуті: Литва відійшла у сферу впливу СРСР в обмін на польські землі на схід від Вісли, що відійшли до Німеччини.

2 жовтня розпочалися аналогічні радянсько-латвійські переговори. Від Латвії СРСР також зажадав доступу до моря — через порти Лієпая та Вентспілс. У результаті 5 жовтня було підписано договір про взаємодопомогу терміном на 10 років, який передбачав введення до Латвії 25-тисячного контингенту радянських військ.

10 жовтня 1939 р. Головою Ради Народних Комісарів В.М. Молотовим і міністром Іноземних Справ Литовської Республіки Ю. Урбшисом у Москві було підписано радянсько-литовський «Договір про передачу Литовській республіці міста

Вільно та Віленської області та про взаємодопомогу між Радянським Союзом та Литвою» терміном на 15 років, що передбачав введення 20-тисячних військ.

Майже відразу після підписання договорів про взаємодопомогу почалися переговори про базування радянських військ на території балтійських країн.

1 квітня 1940 року в Німеччині було видано географічні карти, на яких території Естонії, Латвії та Литви були позначені як ті, що входять до Радянського Союзу.

Уклавши договори з балтійськими країнами, радянське керівництво стало пред'являти суверенним республікам претензії щодо діяльності так званої Балтійської Антанти і вимагати розпуску цього політичного союзу між Естонією, Латвією і Литвою як антирадянську спрямованість, що порушує договори про взаємну допомогу з СРСР.

14 червня радянський уряд пред'явив ультиматум Литві, а 16 червня - Латвії та Естонії. В основних рисах сенс ультиматумів збігався — уряди цих держав звинувачувалися у грубому порушенні умов раніше укладених із СРСР Договорів про взаємодопомогу, і висувалась вимога сформуванню уряди, здатні забезпечити виконання цих договорів, а також допустити на територію цих країн додаткові контингенти військ. Умови було прийнято. 15 червня додаткові контингенти радянських військ було введено до Литви, а 17 червня — до Естонії та Латвії. У всіх трьох країнах були сформовані дружні СРСР уряди.

Переваги моделі: Такий варіант дозволяє вийти з гарячої фази протистояння конфлікту та відкласти вирішення проблеми з мінімізованими збитками для репутації політичних лідерів. При цьому існує надія на те, що за цей період політична ситуація як у РФ, так і в Україні може кардинально змінитися. І це дозволить ухвалити взаємні рішення щодо статусу Криму, які зараз категорично не приймаються сторонами.

Ризики та загрози моделі: Такий варіант принципово не вирішує проблему Криму. І за фактом острів залишається під контролем РФ. На що не погоджується значна частина українського суспільства (87% зараз виступають проти будь-яких територіальних поступок РФ, включаючи Крим). Водночас існують ризики, що військовий конфлікт у будь-який час може бути розморожений через невирішеність проблеми російсько-українських відносин загалом.

2. Ввести для Криму тимчасовий статус «Підмандатних територій» під керівництвом ООН.

Модель: передати за Договором право управляти АР Кримом на певний час до нормалізації міжнародним організаціям, групам країн чи третім країнам за рішенням ООН.

Або з передачею права керувати від імені ООН (прикладів у ХХ столітті багато – Сирія, Лівія, Єгипет, Руанда, Камерун, Того, Нова Зеландія, Нова Гвінея, Намібія, Палестина, Занзібар, окремі регіони Туреччини – понад 50 територій та держав). Контроль за реалізацією Мандата покладається на Раду з опіки ООН, яка вже

функціонувала раніше, яка була створена для спостереження за управлінням підопічними територіями, що підпадають під систему міжнародної опіки. Є багатий міжнародний досвід.

Варіант із підмандатними територіями – раніше регулювався ст. 22 Статуту Ліги Націй це особливий вид протекторату, що спирається на норми міжнародного права. Система мандатів надавала особливий статус певним територіям і мешканцям. Мандати були встановлені угодами союзників після Першої світової війни, а підмандатні території поділені на три категорії:

-мандат А – формально самостійні держави, що знаходяться «під керівництвом» держави-мандатарія, статус був наближений до протекторату доти, доки вони не в змозі самоврядуватись без сторонньої допомоги (Сирія, Палестина, Ліван, Месопотамія);

-мандат В – в адміністративному управлінні під умовою зобов'язань щодо місцевого населення (території колишніх німецьких колоній у Середній Африці: Камерун, Танганьїка, Того, Руанда-Урунді, Німецька Східна Африка);

-мандат С дозволяв включити мандатарію територію до свого складу (південно-західна Африка).

Підмандатні території Ліги Націй стали називатися підопічні території ООН. Варто зазначити, що доктрина суверенітету була застосовна до цієї системи, оскільки суверенітет на підмандатній території перебував у зупиненому стані і міг бути відновлений у разі визнання території як незалежної держави. Була сформована Рада з опіки над підмандатними територіями, і вона відправляла виїзні місії для відвідування територій під опікою. До кінця ХХ століття незалежними державами стали: Палестина (у 1948 з держави створено Ізраїль), Самоа, французька та англійська частини Камеруну (Північний Камерун з 1961 увійшов до складу Нігерії), Мікронезія, Науру (була частиною німецької Нової Гвінеї), Папуа – Нова Гвінея, Руанда-Урунді стала Руандою і Бурунді, Сомалі, Танганьїка стала Танзанією, Того.

Умови, за яких можлива реалізація. При затяжному характері війни, трансформації їх у міжнародну чи світову, виснаження чи деструкція сторін конфлікту, які мають міжнародно-правові підстави (чи претендують) включення Криму до свого складу. Досвід також можна запозичити у разі активної участі міжнародної спільноти у вирішенні кримського питання.

Політико-історичні приклади:

Палестина – була у складі Османської імперії майже 400 років до Першої світової війни. У 1922—1948 роках за наслідками Першої світової війни, перейшла в управління Великобританії в рамках мандату Ліги Націй. Мандат поширювався біля сучасного Ізраїлю, Йорданії, Західного берега річки Йордан і сектора Газа.

У період Першої світової війни єврейські добровольці-сіоністи сформували єврейський легіон у складі британської армії і в 1917 р. вторглася в Палестину з півдня, захопивши Єрусалим. Секретар закордонних справ Великобританії Артур

Бальфур видав документ (Декларація Бальфура), де декларувалося, що Великобританія *«позитивно дивиться на заснування в Палестині національного будинку для єврейського народу, при цьому ясно мається на увазі, що не повинно здійснюватися жодних дій, які могли б порушити цивільні та релігійні права існуючих неєврейських громад у Палестині»*. У 1919 році на мирній конференції в Парижі було ухвалено рішення, що Палестина переходить під управління Великобританії як підмандатну територію Ліги Націй. Палестина була визначена як область, що включає території, на яких сьогодні розташовані Ізраїль, Палестинська автономія, Йорданія та північно-західна частина Саудівської Аравії. У 1919—1923 після встановлення британського мандата та Декларації Бальфура, до Палестини прибули 40 тисяч євреїв, переважно зі Східної Європи. На кінець цього періоду єврейське населення зросло до 90 тисяч. Але зростання імміграції євреїв у Палестину призвело до зростання арабського націоналізму та погіршення відносин між арабами та євреями.

У 1922 році на підставі рішень конференції у Сан-Ремо Ліги Націй Великобританія отримала мандат на Палестину, пояснюючи це необхідністю *«встановлення в країні політичних, адміністративних та економічних умов для безпечного утворення єврейського національного дому»*.

Великобританія зокрема зобов'язалася: захищати громадянські та релігійні права жителів Палестини незалежно від раси та релігії; сприяти єврейській імміграції та заохочувати щільне заселення євреями земель, включаючи державні землі та пустуючі землі, які не є необхідними для суспільних потреб, при цьому дбаючи про те, що права та становище інших секторів населення не порушуватимуться; сприяти набуття палестинського громадянства євреями, які оберуть Палестину місцем свого постійного проживання; створити такі політичні, адміністративні та господарські умови, які забезпечать встановлення єврейського національного дому у Палестині тощо.

Організація об'єднаних націй (ООН) прийняла План поділу Палестини в 1947 році, він передбачав закінчення мандату та створення на території Палестини арабської та єврейської держав. Емірат Трансйорданія, який перебував під управлінням мандата як автономне утворення, отримав незалежність у 1946 році. 14 травня 1948 року за кілька годин до закінчення дії мандата було проголошено створення єврейської держави Ізраїль.

Південно-Західна Африка – сучасна Республіка Намібія. З 1884 була німецькою колонією і відома як Німецька Південно-Західна Африка. Під час Першої світової війни всю країну було окуповано Південно-Африканськими військами. У 1922 році, згідно з Версальським договором, Південно-Африканський Союз отримав мандат групи «В» Ліги Націй на управління Південно-Західною Африкою. У 1946 році після припинення існування Ліги Націй ООН доручила Південно-Африканському Союзу здійснювати опіку над Підопічною Територією Об'єднаних Націй Південно-Західна Африка в процесі підготовки її до незалежності. Через 20 років 1966 року Генеральна Асамблея ООН визнала здійснення опіки Південно-Африканською

Республікою неналежним і припинило її. Також Південно-Західній Африці було надано нову назву — Намібія. Але рішення ООН було проігноровано Південно-Африканською Республікою, яка продовжувала здійснювати управління Намібією нарівні з іншими провінціями ПАР. 1971 року Міжнародним судом ООН контроль Південно-Африканської Республіки над регіоном Південно-Західної Африки було визнано незаконним. Але лише 1990 року Південно-Західна Африка здобула незалежність і змінила назву на Намібію.

Руанда та Бурунді – до Першої світової війни німецькі колонії. У 1916 році Руанда та Бурунді були завойовані військами Бельгійського Конго. 1919 року за Версальським договором ці регіони під назвою Руанда-Урунді відійшли до Бельгії. З 22 липня 1922 Руанда-Урунді стає мандатною територією Ліги Націй групи «В» під керівництвом Бельгії. Після припинення існування Ліги Націй Руанда-Урунді стала підопічною територією ООН і 13 грудня 1946 передана під управління Бельгії. За умовами мандату, Бельгія мала розвинути території та підготувати їх до незалежності. 1 липня 1962 року на території Руанда-Урунді утворено незалежні держави Руанда та Бурунді.

Сирія та Ліван - Після Першої світової війни Франція отримала мандат на управління Сирією, включаючи сучасні кордони Сирійської Арабської Республіки, Ліванської Республіки та Олександрії. Мандатний режим почав діяти в 1920 і тривав до 1946, коли Сирія і Ліван отримали незалежність. У рамках мандатної системи Франція мала широкі повноваження в Сирії та Лівані. Вона контролювала адміністративні, економічні та політичні структури цих територій. Франція внесла зміни до системи правління, проводила реформи, контролювала збройні сили та ведення зовнішньої політики. Проте, мандатна система викликала невдоволення серед населення Сирії та Лівану, яке прагнуло повної незалежності та самовизначення. У 1930-ті роки у Сирії виникли великі націоналістичні рухи, які виступали проти французької присутності та вимагали незалежності. 1941 року в результаті міжнародних домовленостей Франція змушена була зняти мандатний режим і визнати незалежність Сирії та Лівану.

Переваги моделі: Країна, під протекторатом якої буде територія, надаватиме їй адміністративну допомогу у розвитку. Реалізація моделі має призвести до зупинення активних бойових дій. Дозволить забезпечити відновлення ефективного міжнародно-правового статусу півострова, захист прав людини, політичну нормалізацію тощо.

Ризики та загрози моделі: Тимчасовий характер та невизначеність, прецедент відбору території, збереження політичної напруги, складності спільного управління. Зокрема, залишається відкритим питання, хто з країн, що претендують на управління Кримом, виконуватиме роль держави-мандатарія (Україна чи РФ) або ж це будуть представники нейтральних країн. Ймовірно, що на практиці це багато в чому

залежатиме від результатів бойових дій та ступеня переваги кожної з протиборчих сторін.

3. Ввести механізми спільного управління (кондомініум) під егідою РБ ООН або за спеціальним Міжнародним Договором.

Модель: спільне тимчасове чи постійне управління територіями, поділ між сторонами законодавчого, виконавчого та контролюючого механізмів управління. Цей механізм може передбачати поділ представницької (місцевої ради) та виконавчої влади між учасниками Договору.

У питанні Криму як кондомініуму також варто врахувати низку соціальних, політичних та економічних питань:

- правове поле – паралельне, змішане, спеціальне;
- чия там буде законодавча та виконавча влада, місцеве самоврядування;
- хто забезпечить виконання соціально-економічних стандартів перед населенням;
- банківська система якої з країн буде основною;
- до бюджету якої країни будуть відраховуватися податки громадян;
- питання ходіння валюти;
- офіційна мова (мови);
- визнання освіти та інших кваліфікацій;
- питання кримських татар (кримсько-татарської автономії);
- до якої політичної системи належить півострів і чи належить взагалі;
- у виборах якої з країн можуть брати участь люди, прописані на півострові, або як окрема зона з особливим статусом;
- Питання розміщення військових баз на півострові та проведення там військових навчань; демілітаризація зони чи наявність там загального військового контингенту;
- Питання з правоохоронними органами, судовою системою і т.д.

Умови, за яких можлива реалізація

Коли ж можливий початок реального обговорення створення Кримського кондомініуму? Умови для цього з'являться після закінчення війни і навіть можливо після зміни влади як в РФ, так і в Україні в межах 2024-2030 років.

Успішне рішення щодо цих територій має бути раціональним та враховувати інтереси всіх заінтересованих сторін. Будь-які інші рішення лише погіршать ситуацію.

Якщо виходити із реального співвідношення сил та можливостей, інтересів сторін рішення щодо Криму може полягати в установі спеціального кондомініуму чи спільного управління територіями Україною та Російською Федерацією. Положення про спільне управління може бути закріплене Договором між Україною та Російською Федерацією, скріпленим США та ЄС, або мандатом Організації Об'єднаних Націй.

Міжнародний досвід.

І хоча цілком аналогічного прикладу в історії не вдалося знайти, але досвід спільного управління в Європі мають понад 30 територій, серед них такі як Сахалін, Кіпр та Запорізька Січ (за Андрусівським договором 1667 року). Цікавими нинішніми кондомініумами є річка Мозель - співвлада Люксембургу та Німеччини (з 1816 року), острів Фазан (з 1659 року).

Міжнародна космічна станція - співволодіння 15 країн (Бельгія, Бразилія, Німеччина, Данія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Норвегія, Росія, США, Франція, Швейцарія, Швеція, Японія), **Андорра** (її Співправителями є Президент Франції та єпископ Урхельський (Сео-де-Уржел, Іспанія), хоч Андорра і є суверенною державою.

При цьому мандат на таке спільне керування може видати ООН. А контроль за його виконанням покладатиметься на Раду з опіки ООН, яка вже функціонувала раніше, яка була створена для спостереження за управлінням підопічними територіями, що підпадають під систему міжнародної опіки (14 територій під управлінням до 1994 року). Є багатий міжнародний досвід. Контроль за управлінням підмандатними територіями свого часу видавався Лігою Націй, а потім ООН для понад 50 утворень та держав, серед яких Палестина, Сирія, Ліван, Єгипет, Нова Зеландія та багато інших.

При цьому на таких теренах проводилася повна демілітаризація. На підмандатній території заборонялося будівництво військових баз та укріплень, створення армії з корінного населення.

Якщо виходити із реального співвідношення сил та можливостей, інтересів сторін рішення щодо Криму може полягати в установі спеціального кондомініуму чи спільного управління територіями Україною та Російською Федерацією. Положення про спільне управління може бути закріплене Договором між Україною та Російською Федерацією, скріпленим США та ЄС, або мандатом Організації Об'єднаних Націй.

Стартові позиції

Говорити про механізми спільного управління Кримом абсолютно безглуздо без обговорення сценаріїв, у яких це можливо. Наразі і російське, і українське керівництво безапеляційні у своїх судженнях.

Керівники Російської Федерації неодноразово заявляли, що питання з Кримом вирішено і не обговорюватиметься. Росія сприймає Крим як свою споконвічну територію. Перегляд поточного статусу є абсолютно неможливим у рамках нинішньої політичної моделі Росії.

Сама дискусія про можливе спільне з Україною управління Кримом, проведення повторного референдуму тощо, не тільки неможлива, а й вкрай небезпечна для стабільності РФ у поточний час. Якщо нинішнє російське керівництво все ж таки піде на подібне публічне обговорення, це викличе колосальні репутаційні втрати. На зовнішньополітичній арені це сприйматиметься як слабкість Росії, всередині країни – як зрада національних інтересів.

На прямо протилежних і аналогічно жорстких позиціях стоїть керівництво України. Починаючи з 2014 року українські політики, чиновники та праві активісти неодноразово заявляли, що Крим є невід'ємною частиною України та перегляд його статусу неможливий.

Для нинішньої української влади, як і для російської, неможливе публічне обговорення спільного управління Кримом, питання проведення повторного референдуму тощо. Йдеться про репутаційні втрати в дуже широкому значенні слова.

Обговорення українською владою щодо можливості спільного з Росією управління Кримом зустрине жорстке неприйняття серед українських радикальних націоналістів.

Конфлікт України та Росії, як і статус Криму, не перебувають у безповітряному просторі. Вони є органічною частиною більш глобальнішого протистояння. З цієї причини створення Кримського кондомініуму неможливе без консолідованої позиції країн Заходу. В даний момент конфлікт Росії та Заходу далекий від врегулювання і явно має довгостроковий характер.

Кінцева мета

Потрібно усвідомлювати, що кінцевою метою для України має бути повернення АР Крим під свій фактичний контроль. Спільне управління Кримом розтягнений у часі механізм такого повернення.

Для України Крим залишиться українським, поки Україна сама не вважатиме за потрібне визнати інший його статус. Для Росії Крим залишиться російським, поки Росія знову-таки не вважатиме за потрібне прийняти інший його статус. Проведення повторного референдуму щодо подальшої долі Криму, звичайно ж після належного перехідного періоду у вигляді кондомініуму, має закрити питання щодо належності півострова.

Політична модель "кондомініуму" може реалізовуватися на принципах:

- визнання норм міжнародного права та законодавства сторін;
- укладання окремої Угоди між сторонами;
- паритетності, паралельності, гібридності форм управління на півострові.

Проблеми тут декілька. Перша – це уникнути затягування реалізації домовленостей та встановити розумний термін дії кондомініуму на період, що перевищує термін його незаконної окупації з боку РФ (для нормалізації та демократизації політичного життя на півострові).

По-друге, і Україна, і Росія мають визнати результати повторного референдуму. Для цього референдум має бути максимально прозорим та відкритим, за участю міжнародних спостерігачів, свободи агітації обох сторін тощо.

Третє, на період кондомініуму на півострові мають бути забезпечені високі демократичні стандарти – свобода слова та зборів, політичної діяльності, ЗМІ, правозахисних та громадських організацій та міжнародних структур, амністія для політичних в'язнів.

Маленькі кроки

Досягти заявленої мети миттєво не можна. Наповнити ідею Кримського кондомініуму реальним змістом, а також наблизити кінцеву мету, референдум, можна лише шляхом малих кроків. Ці кроки мають зробити обидві країни: і Росія, і Україна.

Можна виділити такі сфери, в рамках яких це можливо: постачання до Криму, права людини, нагляд та регулювання, місцеве самоврядування та економіка.

Постачання до Криму.

Першим, із чого варто почати реалізовувати Кримський кондомініум, є зняття соціально-економічної ізоляції півострова.

Страждають від цих дій не російська армія, а насамперед прості люди, жителі Криму. Ті самі мешканці, які в перспективі голосуватимуть на повторному референдумі та визначатимуть долю півострова. Забезпечення безперебійного постачання зрештою підвищить лояльність жителів Криму до України (громадян України).

По-друге, необхідно зняти транспортну блокаду півострова. Повернення на кримський ринок українського бізнесу посилить міжособистісні контакти між мешканцями півострова та материкової України. Також це сприятиме розвитку бізнесу. Мешканці Криму безпосередньо відчують зиск від співпраці з Україною.

Крім цього, необхідно відновити транспортне сполучення з півостровом.

Права людини.

Щойно Росія анексувала Крим, її почали звинувачувати у масштабних порушеннях прав людини. Її жертвами оголошувалися кримськотатарські та українські активісти. У цій сфері сторони могли б дійти наступного варіанта співробітництва.

По-перше, має бути створена міжурядова комісія, яка б зайнялася вивченням випадків порушення прав людини у Криму, починаючи з 2014 року. Можливо, варто піти на перегляд судових рішень та повторне розслідування справ.

Залучатися до цієї комісії мають як представники державних структур, так і громадські діячі, які мають різні політичні переваги.

Кінцевою метою діяльності цієї комісії має стати повторний розгляд усіх неоднозначних справ та подальший максимально відкритий судовий розгляд щодо них. Можливо, із залученням українських адвокатів та прокурорів.

Нагляд та регулювання.

Взагалі можна розглядати варіант спільного здійснення нагляду та регулювання в рамках Кримського кондомініуму. Йдеться про видачу або українських, та/або

російських документів (паспортів, свідоцтв про народження та смерть тощо) за бажанням громадян, спільним прокурорським контролем, офіційною присутністю українських адвокатів у судовій системі півострова.

Реалізація цього механізму вкрай важлива для «боротьби за уми та серця». Лояльним Україні громадянам не треба буде їхати аж до Херсонської області, щоб отримати свідоцтво про народження дитини або щоб оновити паспорт. Для тих же жителів Криму, хто не має особливої симпатії до України, якісна та ефективна робота паралельних російським українських органів може стати певним аргументом при наступному голосуванні на референдумі.

Місцеве самоврядування.

Важливим елементом можливого спільного управління Кримом має стати створення таких органів місцевого самоврядування, які визнавалися б і Україною, і Росією. Органи місцевого самоврядування аполітичні та націлені на вирішення поточних питань регіону.

Для органів місцевого самоврядування можна запропонувати такий принцип комплектування, який був застосований щодо Боснії та Герцеговини у Дейтонських угодах. По-перше, це паритетність представництва за певною ознакою, наприклад, національною, в органах місцевої влади. Справедливий принцип управління має якщо не зняти, то значно послабити конфлікти на національному ґрунті.

Щоб уникнути пригнічення нечисленних народів, наприклад, кримських татар, слід на додаток до першого пункту надати право вето представникам будь-якого з трьох основних народів Криму.

Економіка

Найбільш сприятливим сценарієм економічного розвитку Кримського кондомініуму була б максимальна лібералізація економіки та створення зони вільної торгівлі на півострові. Коли б усі доходи, податки та збори залишалися та перерозподілялися у Криму. Це підштовхнуло б економічний розвиток півострова, дало б поштовх розвитку різних галузей економіки та притоку інвестицій. Послаблення податкового навантаження, створення вільних економічних зон також сприяло б успіху ідеї Кримського кондомініуму.

Додаткові потреби Криму могли б покриватись спільними вкладеннями Росії та України. Йдеться про масштабні проекти, на кшталт розвитку інфраструктури тощо.

Безпека

У контексті майбутнього Криму не можна не згадати про питання безпеки. Чи слід демілітаризувати Крим? Як бути з публічними заявами українських публічних осіб щодо підготовки диверсантів для їхнього відправлення до Криму?

По-перше, півострів має бути демілітаризований (виведені військові частини та флот, крім поліцейських) або відновлений військовий баланс до періоду анексії (спільне розміщення ЗСУ та ЧФ РФ).

Правоохоронні та судові структури можуть комплектуватися сторонами на паритетних засадах.

Міжнародна участь.

У Криму до 2014 року працювали представники близько 30 держав. Для країн Чорного моря та Східного Середземномор'я Крим є важливим місцем економічної діяльності. Забезпечення умов розвитку бізнесу може стати важливим фактором підтримки реалізації проекту Кримського кондомініуму з боку зацікавлених держав.

Великі держави зацікавлені у врегулюванні кримської ситуації з погляду геополітики та безпеки. За їхньою підтримкою Україна та Росія могли б сісти за стіл переговорів щодо майбутнього Криму та можливості реалізації проекту Кримського кондомініуму.

Історичні приклади з кондомініумів:

Острів Фазанов - був у володінні Іспанії, перейшов під спільне управління після Піренейського миру (знаходиться на кордоні Франції та Іспанії), договір коштував Іспанії втрати статусу "великої держави". Тому подібним шляхом РФ зможе піти лише у разі її сильного ослаблення з різних причин (наприклад, при посиленні санкцій, мінімалізації постачання газу до Європи за одночасного падіння цін на нафту).

Річка Мозель – у співвласності Люксембургу та Німеччини, судноплавна. Досвід можна перенести в плані судноплавства в Керченській протоці та Азовському морі, для цього потрібно переписати договір про використання Азовського моря 2003 року (домовлялися про вільне судноплавство некомерційних кораблів), норми якого не переглядалися після анексії, оскільки українська сторона не визнає зміну територіальної належності Криму.

Боденське озеро – зона без формальних кордонів у Європі, оскільки немає угоди про них між Німеччиною, Австрією та Швейцарією. Зона не включає 25-метрову прибережну лінію. Особливість: юридично це зона не загального управління, а така, яка не належить жодній із сторін. Швейцарія так не вважає і дотримується позиції, що кордон проходить по середині озера, Австрія – що ситуація там керується міжнародним морським правом, а на берегах – національними законодавствами держав, яким береги належать, Німеччина чітко свою позицію не сформулювала. Запитання судноплавства там регулюються окремими договорами. Фактично ця зона – просто водний судноплавний простір без стратегічно важливих елементів кожної зі

сторін. Як досвід можна запозичити укладені договори між країнами про спільне судноплавство.

МКС – загальне управління базується на спільних інтересах 15 країн та загальному науково-технічному забезпеченні. Все базується на партнерстві. Партнерство підписувалося з урахуванням низки меморандумів про взаєморозуміння. У контексті Криму в рамках міжнародних переговорів про статус Криму можна розробити проект подібного меморандуму з докладним описом ролей та обов'язків партнерів, які матимуть можливість (соціального? політичного? гуманітарного?) впливу на території Криму в майбутньому. Також у рамках партнерства підписані комерційні угоди (з РФ у тому числі), подібну взаємовигідну економічну співпрацю також можна було б прописати між країнами-учасницями процесу. Ряд меморандумів щодо МКС регулюють правові аспекти забезпечення субординації, дисципліни, фізичної та інформаційної безпеки тощо. Окремо підписано угоди про використання ресурсів станції із чітким відсотком використання кожною стороною.

Андорра – суверенна держава, співправителями якої є президент Франції та іспанський єпископ. Політична система - парламентська демократія, влада глав держав номінальна. Як варіант для Криму: дати півострову політичну, економічну та соціальну автономію з номінальним управлінням Україною та РФ, а фактично – самоврядуванням при обов'язковому визнанні міжнародним співтовариством як суб'єкт міжнародного права.

Кіпр – населення 80% греків та 18% турків (по Криму за переписом 2014 року росіян 74.2%, українців 13.8%, кримських татар 6.6%). Збройний конфлікт розпочався через нерівність етнічних квот і була потужна підтримка своїх громадян із турецької сторони, українська сторона своїх громадян там так не підтримує і явного етнічного конфлікту не спостерігаємо, оскільки переважно там залишилися лояльні до російської влади громадяни. Питання історичного досвіду щодо Кіпру можна розглядати з точки зору вступу до ЄС «грецькою» частиною Кіпру в контексті прийняття Україною курсу на ЄС та НАТО та конфлікту в цьому плані з жителями Криму (наприклад, у 2006 році у Феодосії відбувалися протести проти навчання НАТО) . За досвідом Кіпру і напруги, що триває, можна зробити висновок, що примусове переведення території в іншу зону впливу без підтримки місцевого населення за наявності власних інтересів на тій території відразу декількох сторін призведе до заморожування, відкладення або поглиблення конфлікту.

Запорізька Січ – як російсько-польський кондомініум після Андрусівського перемир'я: спільне управління базувалося на військовому інтересі щодо захисту від можливих нападів Російської імперії, кримських татар, Османської імперії, а також вільна торгівля між Січчю та РП та дипломатична недоторканність послів.

Острів Сахалін – у 1855 році між Російською та Японською імперіями було підписано Сімодський трактат, згідно з яким громадянам обох держав дозволялося поселятися на острові: російським на півночі, японцям – на півдні (Сахалін був у такому статусі до 1875 року). У ситуації з Кримом можлива подібна домовленість, яка б не поділяла територіально зони поселення та проживання громадян будь-якої держави. Таким чином, можна було б дозволити, наприклад, подвійне громадянство чи громадянство лише однієї країни, але сама територія визначатиметься як спільна. В даному випадку варто прописати питання ходіння валют на півострові, співпраці банківських сфер, соціального забезпечення громадян: воно здійснюватиметься мандатаріями або урядом півострову, що обирається, на основі доходів місцевого бюджету.

Беліз/Гватемала - У 1981 році Беліз отримав незалежність від Великобританії, але зберігає суперечку з Гватемалою щодо територіальних кордонів. Суперечка між Белізом та Гватемалою фокусується на визначенні точних кордонів між двома країнами. Гватемала продовжує стверджувати, що Беліз повинен віддати трохи менше половини своєї території на південь від річки Сібун. У 2005 році було досягнуто згоди про створення спеціальної зони (Adjacency Zone) між Белізом і Гватемалою, а також встановлено спільну військову комісію для підтримки миру та безпеки в цьому регіоні. Відповідно до умов угоди 2008 року було ухвалено рішення провести у Гватемалі та Белізі референдуми для передачі територіальної суперечки до Міжнародного Суду (МС). Так, Референдум у Гватемалі проводиться 15 квітня 2018 року, а в Белізі 8 травня 2019 року. На референдумах населення двох країн схвалює використання МС. Незважаючи на ці кроки, остаточного рішення про територіальну суперечку між Белізом та Гватемалою досі не досягнуто. Обидві країни продовжують вести діалог та пошуки мирного вирішення цього питання.

Південний Тибет – Індія та КНР мають територіальні суперечки щодо регіону Аксай-Чін та Аруначал-Прадеш (Південний Тибет). Хоча суперечки досі не були повністю вирішені, обидві країни домовилися про спільне управління деякими спірними територіями. Зокрема, в деяких районах на лінії фактичного контролю між Індією та Китаєм існують спільні патрулі та узгоджене управління кордоном. У 1993 та 1996 роках КНР та Індія підписали угоди про підтримання миру у спірних районах, які спрямовані на запобігання озброєним інцидентам. Індія та КНР проводять регулярні переговори на високому рівні для обговорення територіальних питань, які включають зустрічі на рівні спеціальних представників та міністрів закордонних справ.

Сторони також підтримують дипломатичні контакти, включаючи спілкування між посольствами та консульськими місцями, з метою покращення взаєморозуміння та

обміну інформацією. Незважаючи на це, ці зусилля поки що не призвели до остаточного вирішення спору.

Переваги моделі: Спільне управління Кримом — це половинчасте рішення, яке не може влаштувати жодну із сторін у повній мірі та влаштує всіх частково одночасно. Тому кінцевою його метою може бути проведення повторного референдуму в Криму після належного перехідного періоду у вигляді кондомініуму, що має закрити питання про належність півострова.

Ризики та загрози моделі: в моделі спільного управління складно враховувати всі спірні моменти управління, що може посилювати вже існуючі конфлікти і створювати нові. Багато кондомініумів в минулому були у поєднанні з поділом на підконтрольні зони, що у разі з Кримом не вийде. Ситуація з Кримом не може розглядатися за аналогією тільки з одним із схожих історичних прецедентів, оскільки включає питання глобальної та регіональної безпеки, судноплавства, прав людини, міжнаціональних відносин, розміщення військових баз, економічного контролю.

4. Міжнародна адміністрація та зовнішнє (або змішане) управління

Модель: міжнародно встановлена модель управління, яка може передбачати поділ території на зони впливу, автономізацію окремих частин або без неї.

Умови, за яких можлива реалізація. Такий сценарій можливий при затяжній війні, коли жодна із сторін не матиме явної переваги. Але РФ втратить значну частину захоплених територій, а українські війська повністю не зможуть відновити повний контроль над територією Криму. І в такому разі буде потрібна активна участь міжнародної спільноти.

Політико-історичні приклади:

Міжнародна адміністрація та зовнішнє (або змішане) управління країнами-гаранторами безпеки, РБ ООН, «ядерним клубом» за участю України та РФ. Приклад - Боснія і Герцеговина, Німеччина 1945 і пізніше.

За прикладом Боснії та Герцоговини.

Дезінтеграційні процеси в колишній Югославії, на жаль, не пішли за Чехословацьким чи навіть радянським варіантами, а стали найбільшою гуманітарною та військовою катастрофою в Європі останнього 30-річчя. Мільйони загиблих, десятки мільйонів біженців, дегуманізація, етнічні чистки та геноцид, тотальна руйнація економіки та соціальної сфери – результати вибухового руйнування Югославії.

Однією з найскладніших сторінок підсумкового політичного врегулювання в колишній Югославії стало питання Боснії та Герцоговини.

До конфлікту населення Боснії та Герцоговини становило понад 4 млн. осіб: 44% боснійці-мусульмани (переважно етнічні серби), 31% - серби-православні, 17% - хорвати-католики, турки, албанці, угорці, словаки, росіяни та ін. Мусульмани переважали у 49 громадах, серби – у 37, хорвати – у 20.

В результаті громадянської війни, що спалахнула, між трьома основними етнічними групами за активної участі сусідніх Югославії (Сербії) і Хорватії від 90 до 300 тисяч людей стали її жертвами, 500 тис. отримали поранення, 60% населення стали біженцями. Країна розпалася на кілька частково визнаних територій.

Понад 20 раундів мирних переговорів були безуспішними, а бойові дії тривали, поки 21 листопада 1995 року під безпрецедентним міжнародним тиском на військовій базі в Дейтоні (США) лідери сербів, мусульман і хорватів не підписали мирну угоду, взаємну реінтеграцію та створення спільної держави - Боснії та Герцеговини. Гарантами угоди виступили США, Росія, Німеччина, Великобританія, Франція та ЄС. Угода була офіційно підписана президентом Боснії та Герцеговини Алією Ізетбеговичем, президентом Сербії Слободаном Мілошевичем та президентом Хорватії Франьо Туджманом за посередництва Річарда Холбрука 14 грудня 1995 року у Франції. «Дейтонські угоди» глибоко деталізовані і включають як текст домовленостей, так й карти розмежування, регулювання всіх основних пластів життя суспільства: Угода про військові аспекти мирного врегулювання; Угода про регіональну стабілізацію; Угода про лінію розмежування між утвореннями та пов'язаних із цим питаннями; Угода про вибори; Конституцію Боснії та Герцеговини; Угода про арбітраж; Угода про права людини; Угода про біженців та переміщених осіб; Угода про Комісію з охорони національних пам'яток; Угода про започаткування публічних корпорацій БіГ; Угода про цивільні аспекти мирного врегулювання; Угода про спеціальні міжнародні поліцейські сили.

Відповідно до угоди та політико-правової практики мирне врегулювання в Боснії та Герцеговини базується на кількох принципах:

1. **Федералізація та передача влади всередині країни** створеним за національною ознакою суб'єктам – Республіці Сербській та федерації Боснії та Герцеговини;

2. **Політичне мультиплікування.** Обов'язкове паритетне співвідношення національного представництва мусульман, хорватів, сербів у всіх центральних органах влади – парламенті, уряді (міністерствах), президії президентів, конституційному суді;

3. **Право вето** представників кожного з трьох основних народів в органах влади;

4. **Зовнішнє політичне,** економічне та військове управління територією БіГ. Міжнародні гарантії країн-підписантів, ООН, ЄС, НАТО, ОБСЄ, МВФ;

5. **Амністія учасників війни** (крім скоєних військових злочинів).

Зрештою, з метою врегулювання найвища політична влада в БіГ належить Верховному представнику Боснії та Герцеговини, який є головним представником міжнародного співтовариства в країні (що об'єднує одночасно мандати ООН та ЄС), військова безпека була забезпечена контингентом НАТО (60 тис. чол.). а всі поліцейські сили Боснії та Герцеговини підпорядковуються Комісару Міжнародних сил спеціального реагування (МРСР) ООН, вибори проводяться під контролем ОБСЄ, банківська система відтворювалася МВФ, питання прав людини та арбітражу контролюються органами з домінуванням або залученням іноземців.

Косово - зовнішнє управління Косово було встановлено після конфлікту наприкінці 1990-х років і розвалу Югославії. Міжнародна адміністрація в Косові була встановлена під егідою Організації Об'єднаних Націй (ООН) та Європейського Союзу (ЄС). ООН ухвалила резолюцію, що створила Місію ООН у Косово (UNMIK), а ЄС зробив свій внесок через Європейську поліцейську та правову місію (EULEX). У Косові були призначені міжнародні адміністратори, які мали широкі повноваження у сфері політики, безпеки, правосуддя, економіки та інших сфер управління. Вони керували процесом відновлення інститутів, розробки правової системи та проведення реформ. Косово було поділено на різні зони відповідальності, де міжнародні адміністратори та місії здійснювали контроль та управління. Кожна зона мала свого призначеного адміністратора чи командира місії. Міжнародне управління в Косові також включало зусилля щодо стимулювання економічного розвитку та надання допомоги для відновлення зруйнованої інфраструктури. Було зроблено кроки для залучення іноземних інвестицій, створення робочих місць та розвитку ключових галузей економіки. Протягом часу міжнародне управління Косово стало пом'якшуватися і відбувався поступовий перехід до місцевого управління та зміцнення косовського державного апарату. Це включало передачу повноважень та відповідальності від міжнародних адміністраторів косовським інститутам та органам.

Кіпр - У період поділу Кіпру в 1974 р. система управління на острові стала децентралізованою і розділеною між Турецькою Республікою Північного Кіпру (ТРСК) на півночі та Республікою Кіпр на півдні. Між північною та південною частинами острова була встановлена "Зона контрольованих націй Організації Об'єднаних Націй" (UNFICYP). Ця місія ООН була створена для підтримки безпеки, зменшення напруженості та забезпечення миру на острові. Місія працює на основі резолюції Ради Безпеки ООН та співпрацює з кіпрськими сторонами. Зона контрольованих націй ООН на Кіпрі охоплює приблизно 180 кілометрів лінії розмежування (так звана "Зелена лінія"), що розділяє північну та південну частини острова. Місія має бази та пункти контролю у різних регіонах Кіпру. UNFICYP складається з військових та цивільних компонентів. Військові сили надають основну безпеку та забезпечують дотримання режиму припинення вогню. Цивільні компоненти здійснюють спостереження, моніторинг та координацію діяльності з врегулювання суперечок, включаючи питання безпеки, прав людини та гуманітарної допомоги. UNFICYP здійснює патрулювання, спостереження та контроль на "Зеленій лінії" для запобігання інцидентам та підтримці стабільності. Місія також здійснює контакт та діалог з кіпрськими сторонами, миротворчими силами, правоохоронними органами та місцевими спільнотами з метою заохочення довіри та співпраці.

Враховуючи міжнародний досвід, етапами реалізації цієї моделі може стати:

Проведення ревізії економічних та соціальних інтересів інших країн у Криму (крім країн-учасниць конфлікту). До анексії Криму бізнес на півострові вели представники понад 30 країн (більшість із них вказано у першій частині звіту). Сьогодні інтереси громадян цих країн, очевидно, страждають від санкцій та різноманітних політичних обмежень.

Ці зацікавлені (але не перебувають у конфлікті) країни **могли б створити «Клуб друзів Криму» - регіональної міжнародної організації** (стандартна світова практика дипломатії – наприклад, Клуб друзів Сирії, “5+1” Іраном тощо) та ініціювати вирішення економічних і соціальних питань своїх громадян у Криму.

Актуалізація економіко-соціальних питань на міжнародних платформах. Можливе закріплення проблематики у резолюціях РБ ООН чи Генеральної Асамблеї ООН; рішеннях ОЧЕС чи «Клубу друзів Криму». Мета – вивести економічні та соціальні питання за рамки конфлікту – на міжнародний рівень.

Політична частина.

Ініціювання нової міжнародної угоди (з можливим закріпленням її резолюцією Ради Безпеки ООН) замість Будапештського меморандуму про гарантії національної безпеки, територіальної цілісності та економічної підтримки України;

Створення Тимчасової міжнародної адміністрації Криму (ТМАК), під егідою Верховного представника ООН, ЄС, іншої міжнародної організації чи об'єднання країн;

Повна амністія українським громадянам з обох боків конфлікту (крім осіб, які вчинили злочини проти людяності);

Проведення місцевих виборів у Криму під егідою ОБСЄ та під управлінням ТМАК – формування нових органів місцевого самоврядування;

Винесення найгостріших положень Міжнародної угоди щодо Криму на референдум в Україні і в Криму, і в РФ (за Ірландською моделлю). Внесення постійних змін до Конституції України та законодавства;

Паралельно можлива імплементація елементів спільного управління, за яких одна сторона володіє та управляє (РФ), інша контролює та захищає свої інтереси (Україна): наприклад, Україна отримує право призначати свого уповноваженого з прав людини та погоджувати призначення головного прокурора Криму.

Переваги моделі: покладе край війні і запобігає майбутнім людським втратам. Також міжнародне співтовариство контролюватиме основні сфери відносин між потенційно ворожими представниками кримського суспільства (етнічними росіянами, українцями, кримськими татарами та ін.), що, у свою чергу, має знизити градус можливої агресії чи ворожнечі.

Ризики та загрози моделі: на тривалий час півострів перейде під зовнішнє управління, що обмежить можливості української центральної та місцевої влади у самостійності прийняття рішень щодо основних питань життя суспільства.

5. Перехідний договір між країнами строком на 20-30 років.

Модель: врегулювання статусу території у двох тимчасових відрізках – на певний термін та у майбутньому – шляхом мирної передачі від одного суб'єкта до іншого з урахуванням норм міжнародного права, інтересів сторін та мешканців території.

Умови, за яких можлива реалізація. Такий сценарій можливий при досягненні певного консенсусу між Україною та РФ. Що, зокрема, можливе при значному виснаженні ресурсів для ведення війни в обох сторін або зміни влади в одній із країн, що протистоять.

Політико-історичні приклади: так було вирішено проблему Гонконгу чи Макао між КНР та Великобританією/Португалією.

Гонконг – колишня британська колонія наразі є спеціальним адміністративним районом КНР. Під китайську юрисдикцію Гонконг перейшов у 1997 році. За домовленістю між Великою Британією та КНР до 2047 року Гонконгу надано широку автономію в рамках курсу «Одна країна, дві системи», він зберігає незалежну фінансову систему, судову систему, засновану на британському праві, та автономію у всіх сферах, окрім оборони та зовнішньої політики. Так Гонконгом керують самі гонконгці за умов високого ступеня автономії, у своїй КНР перебирає питання оборони та зовнішньої політики території, а й за Гонконгом залишається контроль над законодавством, поліцією, грошовою системою, митами, імміграційною політикою. Гонконг має представництва у міжнародних організаціях та заходах. Глава Гонконгу обирається Комітетом з виборів головного міністра, що складається з 800 осіб, інші держслужбовці або призначаються гонконзьким урядом, або обираються виборцями. Економіка заснована на вільному ринку, низькому оподаткуванні та неутручанні держави.

У цілому нині КНР прагне посилити свій вплив у регіоні. У 2019 році в Гонконгу розпочалися масові протести через запропонований адміністрацією законопроект про екстрадицію, який міг легалізувати видачу підозрюваних у скоєнні злочинів у КНР. В результаті влада була змушена відкликати законопроект, а більшість на виборах депутатів районних рад отримала опозиція. У листопаді 2020 року Постійний комітет Всекитайських зборів народних представників (ВЗНП) ухвалив резолюцію, яка закріпила патріотизм як обов'язкову вимогу до всіх членів Законодавчої ради Гонконгу. Ця резолюція дозволила владі дискваліфікувати чотирьох опозиційних депутатів, після чого всі 15 опозиціонерів, що залишилися в Законодавчій раді, демонстративно подали у відставку. У березні 2021р. ВЗНП схвалила реформу виборчої системи Гонконгу. Виборці тепер голосуватимуть не лише за главу гонконгської адміністрації, а й забезпечуватимуть обрання значної частини членів Законодавчої ради. Чисельність комісії виборців зростає на чверть, до 1 500 осіб, а до чотирьох категорій, що висуваються, додадуться представники "консультативних

органів". Як вважають у КНР, це має виключити ситуацію, за якої радикальна опозиція могла б, отримавши третину місць, блокувати ухвалення необхідних законопроектів.

Модель для України: у рамках реінтеграції Криму можна дати півострову подібні права, ввівши його до гривневої зони. Як варіант – переглянути систему оподаткування та створити там особливу економічну зону зі зниженими податками або навіть нульовою ставкою на перші 3 роки для залучення іноземних інвестицій та розвитку півострова. В умовах російської економічної політики це могло б перетягнути на українську сторону багатьох кримчан. При цьому політична складова має бути повністю вилучена з питання.

Гібралтар – територія Великобританії, оспорювана Іспанією (відійшов до першої початку 18 століття після підписання мирного договору). Особливість: займає стратегічну позицію над Гібралтарською протокою, що з'єднує Середземне море з Атлантичним океаном, і там знаходиться військово-морська база НАТО. Є членом ЄС через членство Великої Британії. Законодавча влада належить королеві Великобританії та парламенту Гібралтару. На нього не поширюється загальна с/г політика ЄС, шенгенські угоди, вона не є спільною митною зоною з ЄС і там немає ПДВ. Жителі – громадяни Великобританії та ЄС можуть брати участь у виборах до Європарламенту. Іспанія не визнає британського суверенітету над Гібралтаром та вважає його незаконно окупованим.

У суперечці з Іспанією було підписано спільну британо-іспанську декларацію про використання Гібралтарського аеропорту від 1987 року. Влада Гібралтару в цих переговорах не брала участі. Нейтральна територія острова нині активно освоюється та забудовується іспанською стороною. Податкова система тут відокремлена від ЄС і практично ідентична податковій системі Гонконгу, економіка базується на обслуговуванні судноплавства, бункеруванні, туризмі, проведенні міжнародних конференцій, інтернет-індустрії, провадженні електроенергії, фінансових послуг, офшорній банківській справі.

Модель для України: Становище острова можна порівняти з галузями, що розвиваються в Криму, досвід можна запозичити у разі запуску процесу реінтеграції території. Якщо це робити без збереження зони впливу РФ, буде дуже спірним питання розміщення ВМ бази там, від якої російська сторона навряд чи відмовиться, а українська навряд чи погодиться на подальше її розміщення там.

Переваги моделі: Враховуючи те, що в більшості мешканці півострова (багато в чому завдяки російській пропаганді) зараз з недовірою ставляться до України, перехідна модель (на 20-30 років) є найбільш оптимальною. Коли в цей період система управління Криму набуває прав високого ступеня автономії, Україна бере на себе питання оборони та зовнішньої політики.

Ризики та недоліки моделі: У сучасних умовах модель фактично неможливо реалізувати через позицію РФ, яка вважає Крим своєю територією. Ймовірно, що можливість реалізації перехідного договору може з'явитися після великої поразки РФ і безпосередньо виходу України на підступи до півострова або його військового звільнення, а також внаслідок можливої зміни влади в РФ.

6. Перезавантаження: проведення міжнародно-визнаних виборів (спочатку) та референдумів (потім) на цих територіях щодо їхнього статусу через певний період часу та після безумовного допуску українських політичних суб'єктів, ЗМІ, забезпечення свободи слова та політичної дискусії.

Модель: самовизначення мешканців території після забезпечення демократичного перехідного періоду із гарантуванням законних міжнародно-правових інтересів України.

Умови, за яких можлива реалізація. Можливий за активної участі міжнародного співтовариства, а також частковий, але не повний поразці РФ у війні. Ризик повної втрати Криму з перспективою встановлення українського контролю без будь-яких умов змусить РФ погодитись на сценарій проведення міжнародно-визнаних виборів через певний період.

Політико-історичні приклади:

Південний Судан - Територія Південного Судану в 1899 р. була включена до складу Судану, над яким було встановлено режим спільного англо-египетського управління (кондомініуму). На відміну від населення Півночі Судану, яке складали араби та африканці, які сповідують іслам, народи Півдня дотримувалися традиційних африканських вірувань. Північ та Південь Судану були підпорядковані окремим адміністраціям. В 1956 р. Судан проголошено незалежною державою. Суданська влада розгорнула репресії проти опозиції, а проблему сепаратизму на Півдні спробувала вирішити шляхом насильницької ісламізації. Такі кроки призвели до зростання напруженості та початку збройних зіткнень. У 1972 р. у столиці Ефіопії Аддіс-Абебе було підписано угоду між урядом Судану та лідерами Півдня, відповідно до якого Південь Судану отримував автономний статус у складі єдиної держави.

В 1978 р. Півдні Судану виявили великі запаси нафти. І в 1983р. у Судані запровадили ісламське законодавство, дія якого поширювалося в південні провінції, і навіть плани щодо проведення адміністративної реформи, послаблювали регіональну автономію. Що спровокувало відновлення збройного протистояння, яке переросло у другу громадянську війну (1983-2005), яка тривала понад 20 років. Процес врегулювання конфлікту на Півдні Судану відбувався за активного посередництва представників міжнародного співтовариства в особі Міжурядового органу з питань розвитку (ІГАД), Африканського Союзу, ООН, США, Євросоюзу. 9 січня 2005р. представники уряду та повстанців підписали договір про мирне врегулювання на Півдні Судану, відповідно до якого встановлювався 6-річний перехідний період.

Питання про майбутній статус регіону, згідно з умовами мирних угод, було винесено на референдум, що пройшов на території автономії 9-15 січня 2011 р. За незалежність Південного Судану проголосували 98,83% його учасників (3 млн 792 тис. 518 його мешканців). Явка становила 97,6 % від кількості зареєстрованих виборців. Влада Судану офіційно визнала результати референдуму і погодилася на надання Південному Судану незалежності. Але конфлікт був повністю вичерпаний. Невирішеним залишається питання про належність спірного району Аб'єй, розташованого в прикордонній зоні на території суданського штату Південний Кордофан, багатого на нафтові запаси. 20 червня 2011 р. було підписано угоду про створення в районі Аб'єй демілітаризованої зони та розміщення там миротворчого контингенту під прапором ООН.

Каталонія – одна із 17 автономних областей Іспанії, розташована на північному сході країни. Боротьба за незалежність Каталонії триває кілька століть. В 1714 Каталонія втратила свою автономію і відновила її лише в 1979 після смерті іспанського диктатора Франсіско Франко. Каталонія дає чверть валового національного продукту Іспанії. І в національний бюджет Каталонія платить близько 16 млрд євро більше, ніж отримує назад. Така ситуація стала головною причиною сепаратистських настроїв та бажання відокремитися від королівства. Референдум про незалежність Каталонії відбувся 1 жовтня 2017 року. Тоді понад 90% тих, хто проголосував, висловилися за вихід регіону зі складу Іспанії. Після цього колишній глава уряду Карлос Пучдемон підписав декларацію незалежності Каталонії та закликав усі країни світу визнати її суверенною державою. Але цей референдум владою Іспанії сприймається як незаконний. Верховний суд Іспанії визнав організаторів референдуму про незалежність автономії винними у закаті та засудив їх до тривалих тюремних термінів, а К.Пучдемон утік із країни.

Наразі Каталонія просить уряд Іспанії розглянути угоду про проведення нового референдуму щодо незалежності регіону, який буде визнано як самим королівством, так і світовим співтовариством.

Шотландія – опитування громадської думки в останні роки показують, що серед трохи більше 5 млн жителів Шотландії голоси прихильників та противників незалежності розділені приблизно порівну. 2014 року в Шотландії вже був референдум про незалежність. Тоді 55% висловилися проти виходу зі Сполученого Королівства, а 45% підтримали незалежність. Але за два роки Великобританія проголосувала за вихід із ЄС. І шотландці зажадали нового референдуму, оскільки вони хотіли залишитися в Євросоюзі і проголосували проти Brexit (62% проти 38%). Тепер місцева влада Шотландії обіцяє возз'єднатися з Євросоюзом, але при цьому зберегти свободу пересування з Великобританією та Ірландією.

Якщо перший референдум пройшов за згодою Лондона, то на другий шотландці отримали відмову. Для референдуму про вихід із королівства потрібна згода

британського Парламенту, який контролює Консервативна партія, проти виступали всі прем'єри-консерватори: Тереза Мей, Борис Джонсон, і нинішній прем'єр Ріші Сунак.

Партія націоналістів SNP оголосила, що проведе референдум 19 жовтня 2023 року, але закон приймати не стали, а вирішила звернутися до Верховного суду заздальгідь, щоб уникнути непотрібних позовів. Але у листопаді 2022р. одноголосне рішення суддів Верховного суду було негативним. Рішення суду, яке потім підбадьорило уряд Ріші Сунака, має на довго відкласти питання другого референдуму про незалежність Шотландії. Водночас ця ситуація може спричинити політичні проблеми для Сполученого Королівства, оскільки підживлює у шотландців упевненість, що англійці їх пригнічують, пригнічують демократію та відмовляють у праві на самовизначення.

Східний Тимор – територія поділена на 13 адміністративних округів. Райони далі поділяються на 90 підокругів, 700 сукосів та 7225 сіл. Економіка країни значно постраждала (сильно зруйнована інфраструктура) через війну 1976—1999 років. Східний Тимор до 1974 року був португальською колонією. Після падінням авторитарного режиму у Португалії у Тиморі почався процес деколонізації. У 1975 році партією "Fretilin" було оголошено декларацію незалежності Східного Тимору. Але праві партії APODETI та UDT оголосили про приєднання Східного Тимору до Індонезії. Після чого в країну вторглися індонезійські війська і 17 липня 1976 року Східний Тимор був оголошений 27 провінцією Індонезії.

30 серпня 1999 року у Східному Тиморі під егідою ООН відбувся референдум із самовизначення. Кожна з 200 виборчих дільниць посилено охоронялася поліцейськими силами ООН та Індонезії, на них було допущено десятки міжнародних спостерігачів. У референдумі взяли участь понад 90% зареєстрованих виборців, 78,5% з яких висловилися за незалежність. 30 жовтня 1999 року індонезійські війська пішли із країни. 23 лютого 2000 року у країні було засновано Тимчасову адміністрацію ООН (ВАООНВТ) Цілями перехідного періоду були: сприяння організації національних державних структур, адміністративної та судової систем, підготовка до виборів органів самоврядування. Робота адміністрації визначалася спочатку терміном на три місяці, та її мандат було продовжено до 2002 року.

20 травня 2002 року східний Тимор офіційно було оголошено незалежною державою. В даний час Розбіжності з Індонезією зберігаються за трьома ділянками кордону.

Переваги моделі: У ситуації Криму проведення референдуму справді доцільне у разі попереднього встановлення перехідного періоду (від 10 років). Протягом якого гарантовано буде забезпечено допуск українських політичних суб'єктів, свободу слова та чесну політичну дискусію. Позитивно те, що такий референдум надасть населенню Криму право на самовизначення. Громадяни зможуть самі вирішити, чи буде Крим далі перебувати у складі України чи ні.

Недоліки моделі: У той же час, як можна переконатися на наведених прикладах, сторони, що протистоять, з різних причин, можуть оскаржувати результати голосування або не визнати сам референдум, вважати його не законним. У такому разі конфлікт продовжуватиметься.

7. Оренда територій (платна чи безкоштовна; з фінансовим чи політичним еквівалентом).

Модель: короткострокова чи довгострокова платна оренда території із визнанням права власності України.

Умови, за яких можлива реалізація. Найімовірніше, що реалізація такого сценарію можлива вже після зміни влади як у РФ, так і в Україні. Коли договір про оренду територій укладатимуть представники влади, які не брали безпосередньої участі у подіях справжнього військового протистояння.

Політико-історичні приклади:

Перебування Чорноморського флоту Росії на території України. Почалося 28 травня 1997 року з підписання пакету угод щодо поділу ЧФ колишнього СРСР. Згідно з документами між двома країнами (Україною та РФ) було поділено Чорноморський флот СРСР, його озброєння та бази. ЧФ РФ набув статусу "іноземного військового формування". Тоді закінчився Період з 1992 по 1997, був т.зв. "непроголошеною війною", під час якої вирішувалася доля "ЧФ СРСР", державної власності Криму та м.Севастополя. У період перебування ЧФ РФ на території України штучно нарощується взаємозв'язок та взаємозалежність мешканців Кримського півострова та флоту, окремо зміцнюється російський вплив на місто Севастополь. Наприклад, у системі підготовки кадрів ВМФ РФ кримська молодь приймається до військових училищ Росії незалежно від українського громадянства з подальшим поверненням їх на офіцерські та мічманські посади до ЧФ РФ.

21 квітня 2010р. президент України Віктор Янукович та президент РФ Дмитро Медведєв підписали "Харківські угоди". Документ передбачав продовження перебування флоту РФ у Криму ще на 25 років із 2017 по 2042 рік. «Харківські угоди» РФ використовувала для обґрунтування анексії Криму (легальний статус російських військ на території України). Наразі Конституційний Суд України відкрив провадження з питання конституційності "Харківських угод".

База Гуантанамо: США орендують територію у затоці Гуантанамо на Кубі з 1903 року. Ця оренда була встановлена на основі договору, відомого як Кубинсько-американська конвенція. Згідно з угодою, США отримали ексклюзивні права на використання та контроль над територією Гуантанамо за плату у розмірі 2000 доларів на рік. База Гуантанамо залишається об'єктом політичних та юридичних суперечок між США та Кубою. США продовжують використовувати базу Гуантанамо як військову та ув'язнену базу, незважаючи на критику з боку деяких країн та

міжнародних організацій. Окрім питань, пов'язаних із утриманням ув'язнених, база Гуантанамо викликає також питання про суверенітет та територіальну цілісність Куби. Були зроблені різні зусилля та ініціативи для зміни статусу бази Гуантанамо та її використання. Кубинська сторона багаторазово висловлювала претензії на повернення контролю над територією Гуантанамо та припинення орендної угоди. В даний час, хоча плата в 2000 доларів продовжує надаватись Кубі, кубинський уряд відмовляється приймати платежі, розглядаючи оренду як незаконну.

База Дієго-Гарсія: США орендують територію атолу Дієго-Гарсія в Індійському океані у Великобританії. Оренда була встановлена в 1966 на 50 років, з можливістю автоматичного продовження на кожні 20 років. В обмін за оренду США надають Великобританії фінансову компенсацію. База Дієго-Гарсія має стратегічне значення США. Вона є важливим центром операцій та підтримки військових операцій у регіоні Індійського океану. На базі розташовується аеродром, який використовується для розгортання військових літаків та повітряних сил США. Питання оренди території Дієго-Гарсія викликали деякі суперечки та критику у зв'язку з виселенням місцевих жителів Чагоського архіпелагу, які були переселені з атолу у 1970-х роках для поступки території США. В останні роки було здійснено юридичні зусилля відновити права місцевих жителів на повернення на атол, і ця проблема залишається предметом обговорення.

Вільне місто Данциг (нині Гданськ): У період з 1920 по 1939 роки місто Данциг було створено як вільне місто з міжнародним статусом. Він був орендований Лігою Націй і перебував під спільним керівництвом Польщі та міжнародного комісара, якого призначала Ліга Націй. Польща, як сусідня країна, мала особливий інтерес до міста Данцигу, оскільки він надавав вихід до Балтійського моря і був важливим торговим та економічним центром. Відповідно до договору, Польщі було надано особливі права та привілеї у Вільному місті Данцигу, включаючи контроль над деякими ключовими секторами, такими як порт та митниця. Проте спільне управління Польщею та міжнародним комісаром викликало конфлікти та суперечки, особливо в період наростаючого націоналізму та геополітичної напруженості в Європі. У 1939 році, в результаті вторгнення гітлерівської Німеччини до Польщі, Вільне місто Данциг було окуповано та включено до складу Третього Рейху.

Переваги моделі: За фактом ця модель можлива при визнанні РФ міжнародно-правового статусу Криму як території України. Крім того, український бюджет щороку поповнюватиметься на домовлену суму.

Ризики та погрози моделі: Модель для України несе значні ризики. Як можна було переконатися на прикладі перебування в Криму ЧФ РФ, навіть оренда може використовуватись для підтримки антидержавних та сепаратистських настроїв. За

такої моделі формування лояльності до України населення Криму, а отже, і фактичне повернення півострова до складу країни відбуватиметься повільно.

Висновок

Теоретично будь-яка з наведених моделей за певних умов може бути застосовна для повернення Кримського півострова в міжнародне та українське правове поле або не застосовуватись жодна з них. За наявності політичної волі у конфлікуючих сторін та сприяння міжнародної спільноти навіть складна проблема Криму є цілком вирішальною. В історії є багато прикладів успішного врегулювання територіальних суперечок. Ось деякі з них:

Угода про Гренландію між Данією та Канадою: Острів розташований у Північному Льодовитому океані та має стратегічне значення. Суперечка про суверенітет над островом Гренландія виникла в середині ХХ століття між Данією та Канадою. У 1973 році Данія і Канада підписали угоду, згідно з якою Гренландія залишалася частиною Данії, і обидві країни співпрацювали з управлінням островом.

Угода про суперечку про кордон між Ефіопією та Еритреєю: після завершення збройного конфлікту між Ефіопією та Еритреєю у 1998-2000 роках країни не змогли домовитися про кордон між ними. Однак у 2018 році новий прем'єр-міністр Ефіопії Абій Ахмед та президент Еритреї Ісайас Афверкі підписали мирну угоду, припинивши офіційний стан війни та домовившись про новий кордон між двома країнами.

Угода про суперечку про кордон між Чилі та Аргентиною: Чилі та Аргентина тривалий час мали територіальні суперечки, особливо щодо південних регіонів, включаючи зону Південної Патагонії та острови Фернандо де Норонья. У 1984 році країни підписали Угоду про Майну-Огайю, яка врегулювала суперечку та визначила кордон між ними.

Врегулювання спору про кордон між Перу та Еквадором (1998): після тривалих переговорів та медіації міжнародних організацій, Перу та Еквадор змогли домовитися про кордон між ними. Спірна територія, відома як Кордильєрський конфлікт, була поділена і обидві країни погодилися з новими кордонами.

Наведений у цьому дослідженні перелік моделей не означають зміни нинішнього міжнародно-правового статусу будь-якої території України, а лише – врегулювання з погляду фактичної ситуації (якщо сторони зможуть досягнути домовленостей). Крім того, у контексті України всі ці сценарії мають

супроводжуватися гарантіями безпеки, механізмами економічного відновлення та міжнародного контролю (арбітражу).

Реалізація цих прикладів та моделей можлива лише у разі реінтеграції Криму до України.

У будь-якому разі після закінчення війни Україні та світу так чи інакше доведеться вибудовувати нові відносини безпеки та співробітництва у регіоні Східної Європи та Чорного моря. І не виключено, що зараз чи через десятиліття, після багатьох труднощів та помилок ми прийдемо до якоїсь форми вирішення проблеми Криму.

© УІП, 2023

Висловлюємо подяку великому колективу авторів, хто, розуміючи неминучу анонімність свого внеску у миробудівництво, понад рік працювали над цим дослідженням! Уклін Вам і шана Вам добрі люди.